# Bogactwo językowe i kulturowe Europy w oczach Polaków i cudzoziemców

# 3

pod redakcją
Mateusza Gazego i Pauli Góralczyk-Mowczan

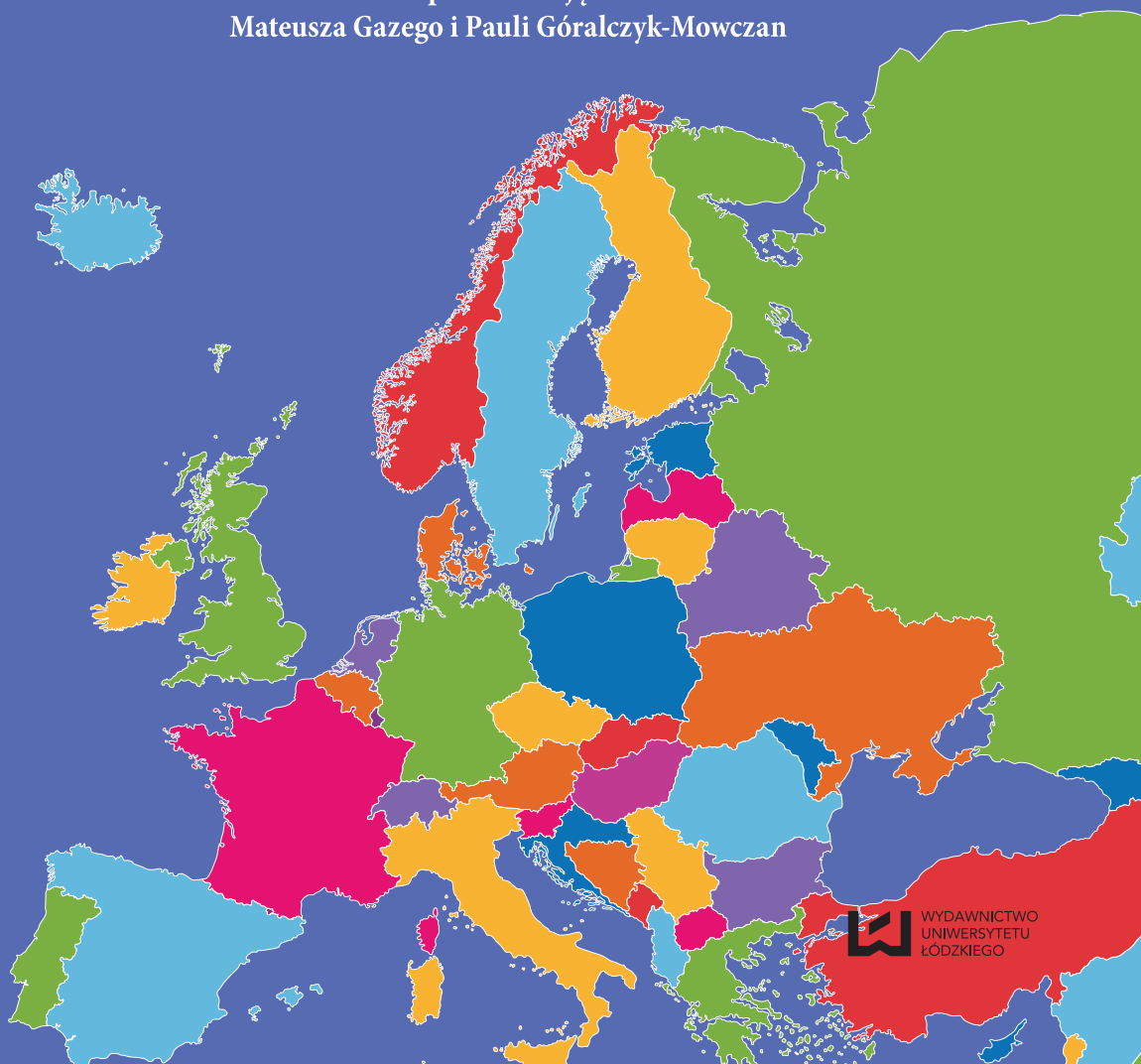

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

**Elżbieta Wlaźnik**
Uniwersytet Warszawski

http://dx.doi.org/10.18778/8088-034-4.26

# KULT OBRAZU MATKI BOSKIEJ JASNOGÓRSKIEJ NA WĘGRZECH

**Słowa kluczowe:** Jasna Góra, Częstochowa, obraz częstochowski, Węgry, kopie obrazu, pielgrzymki, paulini, Jan III Sobieski

Temat, który zaprezentowałam w ramach konferencji *Bogactwo językowe i kulturowe Europy w oczach Polaków i cudzoziemców – 3*, nie jest co prawda związany z glottodydaktyką, jednak wpisuje się w tematykę konferencji, jako że dotyczy bogactwa kulturowego Europy, a zwłaszcza Polski i Węgier. Obejmuje on bowiem historię węgierskiego kultu cudownego obrazu strzeżonego w polskim sanktuarium na Jasnej Górze.

Obraz częstochowski stał się popularny na Węgrzech przede wszystkim dzięki zakonowi paulinów, jedynemu męskiemu zakonowi założonemu na Węgrzech. Powstał on w XIII wieku, gdy bł. Euzebiusz – kanonik katedry w Ostrzyhomiu, który zaczął prowadzić życie pustelnicze – na skutek wewnętrznej wizji postanowił zjednoczyć żyjących w węgierskich lasach pustelników i utworzyć z nich wspólnotę. Zakon rozwijał się prężnie, w XIV wieku dołączyli do niego pustelnicy z Polski i Niemiec, a później także z Portugalii, Hiszpanii, Włoch i Francji. W 1382 roku powstał klasztor na Jasnej Górze, który z czasem stał się centrum życia zakonu, m.in. na skutek zarządzenia cesarza habsburskiego Józefa II, który w 1786 roku zamknął wszystkie klasztory paulińskie na podległych mu ziemiach, a więc także na całym obszarze Węgier. Klasztor jasnogórski założył najprawdopodobniej książę Władysław Opolczyk, w fundacji miał też swój udział Ludwik Wielki, zwany także Węgierskim – król Węgier i Polski, który wydatnie wspierał zakon pauliński. Obraz częstochowski trafił na Jasną Górę prawdopodobnie dwa lata po założeniu klasztoru, w 1384 roku. Należy on

do typu ikonograficznego Hodegetrii – Maryja Przewodniczka wskazuje ręką na Jezusa. Według legendy obraz został namalowany przez św. Łukasza Ewangelistę, następnie przez Konstantynopol trafił na Ruś, książę Władysław Opolczyk znalazł go na zamku w Bełzu i przeniósł na Jasną Górę. Zgodnie z najnowszymi badaniami jednak wizerunek ten był początkowo wschodnią ikoną, a w XIII lub XIV wieku został przemalowany przez zachodniego malarza. Na skutek tej przeróbki ma on cechy malarstwa wschodniego i zachodniego. Możliwe, że do Polski trafił przez Węgry, np. jako cenna pamiątka rodzinna, którą przywiozła ze sobą Jadwiga Andegawenka wstępująca na tron polski. Po umieszczeniu na Jasnej Górze wizerunek szybko zyskał sławę cudownego obrazu. Wzrastał ruch pielgrzymkowy, malowano kopie tej ikony dla kościołów oraz jako pamiątki dla wiernych.

Węgierskie obrazy malowane na podstawie wizerunku częstochowskiego czasem są jego wiernymi kopiami – dotyczy to zwłaszcza dzieł współczesnych – a czasem raczej podobiznami, swobodnymi interpretacjami oryginału. Ponieważ trudno wyznaczyć wyraźną granicę między kopią a podobizną, terminy te stosuję zamiennie. Najstarsze znane węgierskie kopie pochodzą prawdopodobnie z XVI wieku. Są to obraz z klasztoru w Pálosveresmart, obecnie przechowywany w muzeum w Mátrafüred, oraz wizerunek w Sopronbánfalva przy zachodniej granicy Węgier. W trakcie moich badań nad tematem uwzględniłam też kopie, które znajdowały się w granicach Królestwa Węgier sprzed traktatu w Trianon podpisanego w 1920 roku. W XVII wieku kopie umieszczono w kościołach w: Kisboldogasszony (obecnie na terenie Austrii – Kleinfrauenhaid), Kismarton (również na terenie Austrii – Eisenstadt), Koszycach (w kościele jezuitów; współcześnie na obszarze Słowacji), Szabadka (w kościele franciszkańskim; obecnie na terenie Serbii – Subotica) oraz Nagymarton (współcześnie w Austrii – Mattersburg). Z XVII wieku pochodzi również obraz znajdujący się w Trnawie w konkatedrze św. Jana Chrzciciela, namalowany przez Stadlera Vitusa w 1639 roku. Dawniej w Trnawie znajdowała się także inna kopia, była ona umieszczona w kolegium jezuickim i miała wielokrotnie chronić budynek przed spłonięciem w czasie pożarów. W XVII wieku wizerunek Częstochowskiej Matki był popularny w kręgach arystokracji i szlachty węgierskiej. Do wspomnianego kościoła w Kisboldogasszony kopię obrazu sprowadził palatyn Pál Esterházy. Zofia Batorówna, żona księcia Siedmiogrodu Jerzego II Rakoczego, umieściła wizerunek Jasnogórskiej Pani w kaplicy zamkowej w Sárospatak, inna kopia znajdowała się na zamku Rakoczych w Munkaczu. Wizerunek częstochowski malowany na szkle posiadała też Julianna Géczy Korponayné, która odegrała pewną rolę w czasie powstania Rakoczego na początku XVIII wieku i stała się później bohaterką powieści Móra Jókaiego *Biała dama z Lewoczy.*

Wzrost popularności obrazu częstochowskiego wiązał się ze zwycięską kampanią Jana III Sobieskiego w 1683 roku. Według niepotwierdzonych przekazów

w czasie bitwy pod Wiedniem miał on przy sobie kopię obrazu z Jasnej Góry. Utrwaliło się też przekonanie, że Sobieski posiadał ryngraf z Częstochowską Matką, co raczej nie jest możliwe, gdyż takie ryngrafy stały się popularne dopiero w czasie konfederacji barskiej w XVIII wieku. Z pewnością wiadomo jednak, że Sobieski, idąc na Wiedeń, wstąpił na Jasną Górę i modlił się przed cudownym obrazem. Zwycięstwo, które zatrzymało turecką inwazję na Europę i rozpoczęło proces wyzwolenia Węgier, przypisywano więc m.in. Matce Boskiej Częstochowskiej. Niedługo po odsieczy wiedeńskiej namalowano jedną z najbardziej znanych węgierskich kopii. Znajduje się ona w sanktuarium Márianosztra położonym w górach Börzsöny. Tamtejszy klasztor pauliński założył Ludwik Węgierski w 1352 roku. Według tradycji zakonnej to właśnie stamtąd w 1382 roku wyruszyło szesnastu braci, by założyć dom zakonny na Jasnej Górze. Na początku XVIII wieku jeden z jasnogórskich malarzy tworzących kopie cudownego obrazu, Cyprian Łaszkiewicz, namalował wizerunek dla sanktuarium w Márianosztra. Jest on utrzymany w jaśniejszej tonacji niż ikona częstochowska. Twarze postaci na oryginale i kopii z Márianosztra różnią się nieco od siebie, zachowane zostały jednak cięcia na twarzy Maryi – element rozpoznawczy kopii obrazu częstochowskiego. Różni się także wzór na płaszczu Maryi – na oryginale częstochowskim zdobi go motyw złotych lilii interpretowanych jako motyw heraldyczny, podkreślający związek obrazu z dynastią Andegawenów. Na wielu węgierskich kopiach lilie te zastąpiono gwiazdami. Na obrazie z Márianosztra są to ośmioramienne gwiazdy, wieniec z dwunastu takich gwiazd otacza też głowę Maryi. Szatę Dzieciątka natomiast na oryginale zdobią rozety, a na obrazie z Márianosztra dodano do nich wspomniane lilie andegaweńskie.

W Márianosztra miało miejsce wiele cudownych uzdrowień. Na początku XX wieku Maryję z tamtejszego wizerunku zaczęto nazywać Panią Węgrów – ‘a magyarok Nagyasszonya’. Jest to tytuł odpowiadający Królowej Polski w polskiej tradycji katolickiej. Od lat 80. kościół nosi też wezwanie Pani Węgrów. W roku 2012 zyskał on rangę bazyliki mniejszej. Obraz z Márianosztra koronowano pierwszy raz już w 1749 roku, a następnie dwukrotnie koronami wykonanymi na wzór korony św. Stefana – w latach 1986 i 2011.

W XVIII wieku wizerunek Częstochowskiej Matki umieszczono w paulińskim sanktuarium Matki Bożej Szkaplerznej w Szakolca (obecnie na Słowacji – Skalica). Szatę Maryi zdobią sześcioramienne gwiazdy utworzone z rombów, wieńce z takich gwiazd otaczają też głowy obu postaci. Bardzo podobny obraz znajduje się w Gaboltovie na Słowacji. Wiele kopii, które trafiły do kościołów węgierskich w XVIII wieku, znalazło się w ołtarzach głównych – stało się tak w Pápa, Egervár, a także w dawnym kościele paulińskim w Budapeszcie – obecnie jest to kościół uniwersytecki. Podczas jego budowy w kamieniu węgielnym obok relikwii św. Sebastiana umieszczono miedzioryt przedstawiający Matkę Boską Częstochowską. Z XVIII wieku pochodzi również kopia znajdująca się

w ołtarzu bocznym innej budapeszteńskiej świątyni – kościoła parafialnego dzielnicy Terézváros. Została ona namalowana na skórze. Około 1740 roku powstał obraz umieszczony w ołtarzu bocznym kościoła franciszkańskiego w Segedynie. Namalował go András Morvay. Wizerunek ten stał się popularny dzięki wierszowi Gyuli Juhásza *Czarna Maryja* z 1924 roku. Poeta nazywa w nim Maryję *Panią Węgrów – Czarną, lecz dającą pociechę*[1] [Juhász 1924]. Według obserwacji Sándora Bálinta, wybitnego etnografa węgierskiego związanego z Segedynem, jeszcze na początku XX wieku wierni wypisywali swoje prośby do Maryi na ścianie obok kopii obrazu częstochowskiego. Do dziś wisi tam natomiast wiele tabliczek dziękczynnych.

Obok paulinów również franciszkanie szerzyli kult Czarnej Madonny – umieścili jej wizerunek nie tylko w segedyńskiej świątyni, lecz także w kościele w Vác.

W XVIII wieku Częstochowską Matkę czczono w wielu węgierskich kościołach – w Gyalóka, Perkáta, Bölcske i Egerszalók, a także w kaplicy pałacu w Bedzanach. Kopie obrazu znajdują się też w dwóch wybudowanych w XVIII wieku świątyniach: w Lók (obecnie w Austrii – Unterfrauenhaid) i w kaplicy św. Rocha w Budapeszcie. W muzeum zamkowym im. Istvána Dobó w Egerze podziwiać można iluzjonistyczny obraz namalowany ok. 1770 roku, przedstawia on Matkę Boską Częstochowską w otoczeniu św. Pawła Pustelnika, św. Antoniego Opata, św. Tekli i św. Barbary. W Rumunii, w miejscowości Kaczyka, znajduje się sanktuarium ważne dla węgierskojęzycznej grupy etnicznej zwanej csángó. W tamtejszej kopalni soli pracowało wielu Polaków, na początku XIX wieku polski ksiądz Jakub Bogdanowicz sprowadził do Kaczyki kopię obrazu częstochowskiego. W XIX wieku Matkę Boską Częstochowską czczono też w kościele w Mezőtúr. W 1916 roku powstało oryginalne przedstawienie Jasnogórskiej Pani w formie rzeźby, zamówiła ją kapituła ostrzyhomska dla uczczenia zakonu paulinów. Rzeźbę wykonał Lajos Ligeti, stoi ona obecnie na dziedzińcu Centralnego Seminarium Duchownego w Budapeszcie. W początkach XX wieku za sprawą polskich robotników emigrantów kopie wizerunku pojawiły się w Kisújszállás i w kościele polskim w Budapeszcie w dzielnicy Kőbánya. W kościele tym Jasnogórska Pani namalowana jest także na polichromii stworzonej przez Karola Malczyka, jednego z uchodźców polskich, którzy podczas II wojny światowej znaleźli schronienie na Węgrzech. Malczyk namalował Częstochowską Matkę także na ścianie kościołów w Kiskőrös i Kiskunhalas, jest on też autorem jej wizerunku podarowanego kościołowi w Sopron przez polskich uchodźców. Polacy, którzy podczas wojny znaleźli schronienie i pracę na Węgrzech, często w dowód wdzięczności ofiarowywali gospodarzom kopie obrazu częstochowskiego. Stało się tak nie tylko w Sopron, lecz także w takich miejscowościach, jak: Balatonboglár, Balatonszemes, Keszthely, Marcali, Püski, Bajna, Rákoscsaba, Gyermely,

[1] W oryginale: *Te feketén is vigaszt derengő Magyarok Asszonya!* (tłum. własne).

Mád, Nemesdéd, Fertőújlak, Pinchely, Felsőpaty, Kapuvár, Brennbergbánya, Verőce, Léva (obecnie na Słowacji – Levice) oraz Ipolyhídvég (na Słowacji – Ipeľské Predmostie). W miejscowości Püski podarowano też ornat z postacią Częstochowskiej Matki, a w Dunamocs (Moča na Słowacji) – kościelną chorągiew z jej wizerunkiem. Dotychczas nie zostało ustalone, ile z tych obrazów i podarunków przetrwało do naszych czasów.

Jeszcze przed wybuchem II wojny światowej w Polsce zorganizowano nowicjat dla węgierskich kandydatów do zakonu paulinów i w 1934 roku odnowili oni działalność paulińską na Węgrzech, zakładając (pod przewodnictwem polskich ojców) klasztor w Pécsu i klasztor przy kaplicy skalnej w Budapeszcie. Oba te domy otrzymały od przeora Jasnej Góry Piusa Przeździeckiego kopie cudownego obrazu autorstwa o. Augustyna Jędrzejczyka. Kopia podarowana kościołowi w Pécsu przetrwała do dziś. W kaplicy skalnej natomiast znajduje się obecnie współczesna kopia, podarowana w 1994 roku przez Warszawskie Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Węgierskiej im. Józsefa Antalla (seniora) z okazji uroczystego otwarcia kaplicy zamkniętej w czasach komunistycznych. W korytarzu wiodącym do klasztoru znajduje się też inny obraz, z 1935 roku. Jego autor, Vidor R. Temesvári, wiernie odwzorował Matkę Boską Częstochowską w jednej z ozdobnych sukienek nakładanych na obraz – w sukience brylantowej. Odmalował nawet sceny wyryte w tle na srebrnej blasze – Zwiastowanie Najświętszej Maryi Pannie, Biczowanie Chrystusa, Naigrawanie się z Chrystusa i Boże Narodzenie.

Czasy komunistyczne ograniczyły umieszczanie w kościołach węgierskich nowych kopii. Zwyczaj ten odżył po zmianie systemu. W 1995 roku obraz taki otrzymała kaplica kościoła sióstr karmelitanek bosych w Budapeszcie, a w roku 2000 – odbudowany po pożarze kościół w miejscowości Hunya. Jedna z najnowszych kopii trafiła w roku 2011 do bazyliki św. Stefana w Budapeszcie. Otrzymali ją na Jasnej Górze Węgrzy, uczestnicy pielgrzymki zorganizowanej z okazji przekazania Polsce przez Węgry prezydencji w Unii Europejskiej. Obraz umieszczono w bocznej kaplicy bazyliki. W roku 2012 paulini z Jasnej Góry podarowali inną kopię sanktuarium franciszkańskiemu w Csíksomlyó. Niestety wiele dawnych podobizn jasnogórskiej ikony zaginęło, np. na skutek zniszczeń w czasie okupacji tureckiej oraz kasaty zakonu paulińskiego na Węgrzech w 1786 roku. Wiadomo na przykład, że w klasztorze w Neusiedl am See (węg. Nezsider) znajdował się dawniej drewniany ołtarz Matki Boskiej Częstochowskiej. Kult rozszerzał się też na sąsiadujące z Węgrami kraje, był żywy zwłaszcza w Chorwacji, która częściowo należała do terytorium Węgier. Kopie wizerunku nadal posiadają kościoły m.in. w takich chorwackich miejscowościach, jak: Varaždin, Križevci, Pakrac, Lepoglava, Petrinji i Sveti Petar u Šumi.

Temat Jasnej Góry i cudownego obrazu od wieków pojawiał się w węgierskiej literaturze, np. w opisie podróży Mártona Szepsiego Csombora *Europica varietas* (1620). Książę Pál Esterházy w przewodniku po miejscach maryjnych

z 1690 roku pisał o Matce Bożej tak: *miała pociągłą twarz, (...) bardzo długie, ciemnożółte włosy, małe, brązowe, błyszczące oczy, (...) piękne różowe usta (...). Tak Epifaniusz opisuje Najświętszą Dziewicę, a opisowi temu w pełni odpowiada obraz częstochowski, co świadczy o tym, że był on namalowany za życia Maryi*[2] [Esterházy 1690, s. 105]. W opisie podróży Sándora Nyáriego z 1901 roku znajdziemy taką opinię na temat ikony jasnogórskiej: *Pod kątem artystycznym obraz nie byłby w stanie wytrzymać krytyki, jakiej poddaje się zazwyczaj dzieła sztuki. Jest to raczej dzieło niezwykle ciekawe niż dzieło sztuki. W historii Kościoła i w tradycji obraz ten zyskał jednak wielką sławę i nie potrzebuje on oceny krytycznej*[3] [Nyári 1901, s. 3]. W węgierskim przewodniku po Częstochowie z 1935 roku [Jarmor 1935] podane są tytuły pieśni, które śpiewają Węgrzy po przybyciu na Jasną Górę, co świadczy o tym, że wykształciły się wśród nich konkretne zwyczaje modlitewne.

Proboszcz Márianosztra Ottó Kormos opisał swój pobyt na Jasnej Górze w czasie uroczystości w 1956 roku [Kormos 1968]. Był on pod wrażeniem tłumów pielgrzymów z różnych stron kraju, zadziwiło go także bogactwo ludowych strojów i liczba osób chętnych do skorzystania z sakramentu spowiedzi. Czuł się bardzo życzliwie przyjęty przez Polaków: *Słowo »Węgier« otwiera w Polsce serca, a hasło »węgierski ksiądz« otwiera nawet ludzkie dusze*[4] [Kormos 1968, s. 26]. Proboszcz Márianosztra cieszył się, że bez przeszkód ze strony komunistycznych władz mógł wyjechać do Częstochowy, gdzie był jednym z nielicznych zagranicznych księży przybyłych na uroczystości.

Eseje na temat kultu Częstochowskiej Pani pisali na Węgrzech w XX i XXI wieku m.in.: Sándor Bálint, Gábor Barna, Zoltán Szilárdfy, Anna Tüskés i Pál Sörédi. Węgrzy na przestrzeni wieków stopniowo odrzucali różne legendy dotyczące cudownego obrazu i powoływali się na coraz nowsze polskie badania.

Co ciekawe, motyw Matki Boskiej Częstochowskiej pojawia się też w węgierskiej literaturze pięknej, głównie w poezji XX wieku. Motyw uwolnienia Częstochowy spod okupacji rosyjskiej w czasie I wojny światowej występuje w wierszu Józsefa Szendrői *Cudowny obraz częstochowski*[5] oraz w utworze Menyhérta Kissa *Legenda częstochowska*[6]. W latach 30. XX wieku Jenő Gáspár w wierszu *Przed Czarną Maryją*[7] prosił Matkę Boską z Lourdes i Jasnej Góry o cud – przywrócenie granic Węgier sprzed traktatu w Trianon. Współczucie dla narodu polskiego, który w latach II wojny światowej znalazł się pod okupacją

[2] Tłum. własne.
[3] Tłum. własne.
[4] Tłum. własne.
[5] J. Szendrői, *A czensztochaui csodakép.*
[6] M. Kiss, *Censztochói legenda.*
[7] J. Gáspár, *A Fekete Mária előtt.*

niemiecką, wyraził László Mécs w wierszu *List do częstochowskiej Maryi*[8]. Do sytuacji Polski w czasie II wojny nawiązał też János Kerecsen w utworze *Legenda o Czarnej Maryi*[9].

Węgrzy od wieków pielgrzymują na Jasną Górę. Pątników z Węgier wspominają już Jan Długosz oraz XVI-wieczny pisarz pauliński Piotr Risinius. Wpisy do konfraterni jasnogórskiej – stowarzyszenia świeckich osób związanych duchowo z zakonem paulinów – świadczą o tym, że na Jasną Górę przybywało bardzo wielu Węgrów. Byli wśród nich przedstawiciele elit, np. Drugeth Homonnai, nadżupan komitatu Ung czy magnat Antal Bánffy z Alsólendvy. Część węgierskich pątników stanowiły rodziny zakonników pochodzących z Węgier, których wielu przebywało w dawnych wiekach na Jasnej Górze. W 1627 roku wydano w Krakowie węgierskie tłumaczenie przewodnika po Jasnej Górze. Węgrzy uczestniczyli w koronacji obrazu w 1717 roku i obchodach 500-lecia klasztoru. Wiele pielgrzymek zorganizowano w okresie między I a II wojną światową. Począwszy od lat 70. XX wieku Węgrzy zaczęli coraz liczniej uczestniczyć w Warszawskiej Pielgrzymce Pieszej, wyrażając w ten sposób solidarność z Polakami i bunt wobec systemu komunistycznego. Również współcześnie odbywają się liczne pielgrzymki – autokarowe, a także rowerowe i motocyklowe. W 2011 roku zorganizowano narodową pielgrzymkę Węgrów na Jasną Górę i od tamtej pory wyjazdy takie są organizowane rokrocznie. W 2012 roku Węgry brały też udział w peregrynacji kopii obrazu częstochowskiego po świecie w intencji obrony życia poczętego.

Temat kultu Matki Boskiej Częstochowskiej na Węgrzech jest rozległy i wymaga jeszcze wielu badań, które być może pozwoliłyby odkryć nieznane węgierskie kopie wizerunku czy utwory literackie zawierające motyw Jasnogórskiej Pani. Warto prowadzić dalsze badania na ten temat, obraz częstochowski jest bowiem ważnym polsko-węgierskim wkładem w kulturę Europy i świata[10].

## Bibliografia

Bálint S., Barna G., 1994, *Búcsújáró magyarok*, Budapest.

Bania Z., Kobielus S., 1983, *Jasna Góra*, Warszawa.

Barna G., 2005, *A czestochowai Szűzanya tisztelete Közép-Európában* [w:] Tenże (red.), *„...szolgálatra ítéltél...". Bálint Sándor emlékkönyv*, Szeged, s. 38–52.

[8] L. Mécs, *Levél a czenstohovai Máriához.*

[9] J. Kerecsen, *A Fekete Mária legendája.*

[10] Zainteresowanych tematem odsyłam też do mojej pracy magisterskiej pod tytułem *Kult Matki Boskiej Częstochowskiej na Węgrzech*, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Csaby Gy. Kissa i obronionej w kwietniu 2014 roku w Katedrze Hungarystyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Csapláros I., 1991, *Z dziejów kultu Matki Boskiej Częstochowskiej na Węgrzech*, „Studia Claromontana", nr 11, s. 219–229.

Esterházy P., 1690, *Az egesz vilagon levő csvdalatos boldogsagos Szűz kepeinek [...]*, Nagyszombat.

Gáspár J., *A Fekete Mária előtt*, http://epa.oszk.hu/01800/01890/00003/pdf/FB_EPA01890_02_02_1939_junius_24.pdf, [dostęp 25.11.2014].

Golonka J., Żmudziński J., 2004, *Matka Boska Jasnogórska. Co wiemy o Cudownym Obrazie*, Jasna Góra–Częstochowa.

Górny G., Rosikoń J., 2011, *300 lat wytrwałości. Warszawska Pielgrzymka Piesza 1711–2011*, Warszawa.

Jabłoński Z. S., 2006, *Jasna Góra wpisywana w Europę* [w:] Tegoż, *Jasnogórska Bogurodzica w życiu Kościoła i narodów*, Jasna Góra–Częstochowa, www.jasnagora.com/doc/do_newsow/Jasna_Gora_wpisywana_w_Europe.doc, [dostęp 14.02.2014].

Jackowski A., Pach J., Rudziński J., 2001, *Jasna Góra*, Wrocław.

Jámbor D., 1935, *A fekete Madonna városa. Częstochowa, Kraków, Warszawa, Wieliczka, Kalwarija*, Budapest.

Juhász G., *A fekete Mária*, http://mek.oszk.hu/00700/00709/html/vs192402.htm, [dostęp 15.03.2014].

Kormos O., 1968, *Barangolás a négy világtájon. (Ahogyan egy pap látta)*, [b. m.].

Kupiszewska H. T., 1991, *Podobizny i kopie Obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej* [w:] *Jasnogórski ołtarz ojczyzny*, J. Majdecki (red.), Częstochowa, s. 35–44.

Kurpik W., 2008, *Częstochowska Hodegetria*, Łódź–Pelplin.

Lánczos A., 1942, *A híres Fekete Madonna-kegykép története*, Pécs.

Łubczyk G., *Anioły Karola Malczyka*, http://www.wadowita.net/anioly_karola_malczyka.php, [dostęp 5.01.2013].

Nyári S., 1901, *A Czenstochowai Pálos-kolostor és magyar műemlékei*, Budapest.

Ostoja-Mitkiewicz M., 1989, *Kult Matki Bożej Jasnogórskiej na Węgrzech wśród uchodźców i internowanych żołnierzy polskich podczas II wojny światowej*, „Studia Claromontana", nr 10, s. 223–245.

Saly L., 1926, *Az egyetemi templom. A pálosok régi pesti szentegyháza*, Budapest.

Szilárdfy Z., *A częstochowai és a sasvári Boldogasszony tisztelete és ikonográfiája Magyarországon* [w:] *Varia Paulina I. Pálos rendtörténetei tanulmányok*, G. Sarbak (red.), Csorna.

Tüskés A., 2012, *Kult kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej w XVII i XVIII wieku na Węgrzech. The Cult of the Copies of the Czestochowa Image in 17th and 18th Century Hungary* [w:] *Ex voto. Studia dedykowane Ojcu Janowi*

*Golonce OSPPE*, P. Mrozowski, J. Żmudziński (red.), Jasna Góra, http://tuskesanna.eu/international/sites/default/files/Tuskes03%20-%20pol.%20tekst.pdf, http://tuskesanna.eu/international/sites/default/files/Tuskes01%20-%20ang.%20tekst.pdf, [dostęp 4.03.2014].

Zbudniewek J., 1987, *Z dziejów zakonu paulinów* [w:] *Jasnogórska Bogurodzica 1382–1982*, J. Majdecki (red.), Warszawa.

Zembrzuski M., 1939, *A Fekete Madonna csensztochowai kegyképének Anjou-eredete?,* „A fehér barát", nr 2, s. 20–24.

Recenzowany tom jest pokłosiem konferencji zorganizowanej w dniach 24–25 października przez Koło Naukowe Glottodydaktyków, działające przy Katedrze Lingwistyki Stosowanej i Kulturowej UŁ. Organizatorzy konferencji zaproponowali bardzo atrakcyjny i ważny temat, który zainspirował jej uczestników do przygotowania artykułów skupionych wokół trzech grup zagadnień: dydaktyki języka, lingwistyki kulturowej i dialektologii. Ogromnie cieszy zainteresowanie młodych naukowców tematyką dydaktyczną i glottodydaktyczną oraz kulturową. Zamieszczone w tomie artykuły pokazują poszukiwania nowych metod nauczania, przy znajomości dotychczasowych osiągnięć w tej dziedzinie, w oparciu o wiedzę językoznawczą i z wykorzystaniem technologii informacyjnych. Cykliczne organizowanie takich konferencji jest ważną i cenną inicjatywą młodych językoznawców, dydaktyków i kulturoznawców.

Z recenzji dr hab. Anny Dunin-Dudkowskiej

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

ISBN 978-83-8088-034-4
9 788380 880344